

Vojtěch Cepl

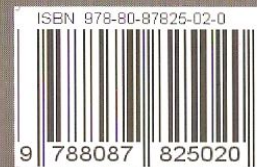
Člověk
a
demo
kra
cie

euroslavica

V pravidelném diskusním pořadu Českého rozhlasu 6 *Člověk a demokracie* se v letech 2006–2009 vystřídala mezi partnery VOJTĚCHA CEPLA (1938–2009) řada výrazných osobností – Miloš CALDA, Luboš DOBROVSKÝ, Petr FRISCHMANN, Karel HVÍŽDALA, Jan KALVODA, Ivan KLÍMA, Tomáš KLVAŇA, Jan KOMÁREK, Martin KOMÁREK, Oldřich KUŽÍLEK, Zdeněk KÜHN, Jan KYSELA, Jan MACHÁČEK, Lubomír MLČOCH, Bedřich MOLDAN, Luděk RYCHETNÍK, Jiří STRÁNSKÝ, Petruška ŠUSTROVÁ, Jan VODŇANSKÝ a Lenka ZLÁMALOVÁ.

Publikovaný soubor rozhovorů se dotýká zásadních společenských otázek, jejichž valná část přes odstup let není stále dořešena, takže se mnohé ocitají opět na pořadu dne.

Vojtěch Cepl

Člověk
a
demo
kra
cie

Výběr z rozhlasových
diskusí na ČRo 6

Euroslavica
Praha 2013

Člověk a demokracie

Pořad *Člověk a demokracie* byl vysílán na Českém rozhlase 6 jako polopravidelný seriál. První díl slyšeli posluchači v prosinci 2006, poslední vlastně až po smrti profesora Vojtěcha Cepla, v prosinci 2009.

Zatímco technické vědy mívaly svoje popularizátory z řad vědců i za komunismu, společenské vědy u nás bohužel tuto tradici nemají. Problém je tím větší, že právo, politologie nebo sociologie mají přímý vliv na běžné lidské životy daleko bezprostřednější než například astrofyzika. Nedostatečná pozornost, kterou tradičně věnovaly školy podobné problematice, se tím bohužel doplňovala s nezájmem médií.

České demokracii je něco přes dvacet let. Stále je to ještě věk, který se zdráháme označit jako plně dospělý; podle Masaryka jsme potřebovali padesát nerušených let, jež nám bohužel zatím nebyla dopřána. Žijeme v době, kdy plno věcí, institutů a jevů, které považují usedlé západní demokracie za automatickou a běžnou součást života, u nás, stále ještě úplně nebo vůbec nechápeme; a v západních návštěvnících tím často vyvoláváme zdvořilý údiv.

Jiný neblahý jev je, že se společenské vědy, především právo, uzavírají samy do sebe, pěstují svoji složitou, pokud možno těžko srozumitelnou terminologii a laikům prakticky nedovolují chápat některé základní skutečnosti a poučky bez odborné pomoci.

Ostatně, je zbytečno tyto bolesti podrobněji popisovat, protože v předkládaných diskusích najdeme k tomuto vlastně ústřednímu a sjednocujícímu tématu zasvěcených poznámek celou řadu.

Profesor Vojtěch Cepl považoval tento problém za jednu ze svých životních výzev. Poté, co skončil svoje hlavní povolání, nejprve jako profesor na právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, potom jako soudce Ústavního soudu, věnoval se popularizaci práva a jeho komentování dosti systematicky jako svému poslednímu velkému úkolu. To byl také jeden z hlavních cílů pořadu *Člověk a demokracie*.

S ohledem na to, že kniha vzniká s časovým odstupem pěti let, řada komentářů a myšlenek, které se týkaly dobových politických aktualit, už dnes nemá takový význam; byly překryty jinými problémy. Přesto je zajímavé si připomenout události, které tehdy hýbaly mediální a politickou scénou, zejména ve srovnání s myšlenkami, které jsou nadčasové a trvalé, a které se vyplatí opakovat i několikrát, nepřímou úměrou tomu, jak je mnoho i velmi vzdělaných lidí u nás stále ještě nezná. To samo vede k lepšímu chápání toho, co profesor Cepl nazýval oddělováním podstatného od nepodstatného, což byla podle něho moudrost sama.

Poslední díly se tematicky trochu odlišují, jsou vlastně osobními vzpomínkami, čímž navazují na práci Tomáše Němečka *Život právníka ve 20. století* a zřejmě definitivně uzavírají velmi stručnou literaturu o profesoru Ceplovi.

Hosté v pořadu jsou samostatnou zajímavou přehlídkou vzdělanců a špičkových odborníků. Někteří patřili mezi dlouholeté celoživotní přátele Vojtěcha Cepla, jako třeba Bedřich Moldan, Ivan Klíma, Miloš Calda; jiní byli jeho žáky, což platí pro dnešní přední právníky Zdeňka Kühna, Jana Kyselu nebo Jana Komárka, a další

se s ním prostě někde během jeho dlouholeté práce vícekrát setkali a spolupracovali s ním, jako třeba novináři Jan Macháček, Lenka Zlámalová, Martin Komárek a Karel Hvizďala.

Po technické stránce je nutno zdůraznit, že kniha není rozhlasový pořad. Původní text byl proto redigován, odstraněna přeřeknutí, opakování a podobně. Text byl takto pouze krácen, nebylo nic přidáváno. Názory jsme se pokoušeli zachovat i v případech, kdy je později historie usvědčila z omylu v případě politických aktualit, nebo v případě, že šlo o názory silně kontroverzní. Jsou to názory hovořících, nikoli editorů.

Stejně tak jsme se pokoušeli zachovat různé svérázné obraty a výrazy, někdy i novotvary, které profesor Cepl i jeho hosté hojně používali, ve snaze přiblížit způsob jejich rozmluvy a styl jejich prezentace; zdá se, že některá ta slova a zjednodušená hesla nakonec mohou být tím nejužitečnějším Ceplovým odkazem.

Děkujeme všem lidem, kteří se na vzniku knihy nějakým způsobem podíleli, tedy po řadě Českému rozhlasu 6 a jeho redakci, Nadaci Klubu angažovaných nestraníků, jmenovitě doktoru Křížovi, a Komerční bance za podporu vydání.

editoři

argumenty a instrumenty, které, jak se zdá, jsou docela úspěšné. Jde o ruský kapitál, jehož pronikání do zemí, jako je Česká republika, může bohužel nahradit docela slušný počet vojáků.

A my se nedostatečně bráníme tomu, aby ruský kapitál, ať už přímo definovaný jako ruský nebo zprostředkovaný nějakými českými zprostředkovateli, začal ovládat strategicky významná odvětví v našem státě – dopravu energetických surovin a podobně. Bránit bychom se však opravdu měli, aby nebylo pozdě, abychom potom nemuseli hledat odpověď na ještě ostřejší imperiální výboje Ruské federace, než zaznamenáváme dnes.

V. Cepl: Tady už se dostáváme do problematiky našeho státu. Musím s vámi ve všem souhlasit. Děkuji vám za výklad, děkuji i posluchačům za pozornost a přeji dobrý večer.

Ustavíme se k smrti

10. 1. 2009

V. Cepl: Dobrý večer, vážení posluchači, dnes vítám ve studiu dva hosty: pana **Jana Vodňanského**, inženýra, psychologa, pedagoga, zpěváka, filozofa, který má ještě mnoho dalších titulů, a právníka **Petra Frischmanna**, který je také mimo jiné hudební skladatel. Téma našeho rozhovoru je Ustavíme se k smrti.

Ustavit se k smrti se jmenuje dosti slavná knížka Neila Postmana, která u nás byla asi před osmi či deseti lety výborně přeložena paní Reifovou. Mně se dostala do ruky teprve nedávno a shodou okolností se kolem ní v poslední době také rozvinula debata. Pokud nám něco nejstručněji vyložit její obsah, i když to

je vždycky za cenu vulgarizace a ztráty kvality. Tedy v několika větách je to kniha hlavně o televizi, ale také o vývoji médií. Navazuje na slavnou teorii a potvrzuje ji – jak se jmenoval ten, který řekl, že média jsou forma?

P. Frischmann: Marshall McLuhan.

V. Cepl: Ano, tak na tuto teorii Postmanova kniha navazuje a vysvětluje problém vlivu televize na diváky a posluchače. Je to vesměs varující a skeptická kniha, protože její hlavní teze je, že televize nevede k šíření nebo povznášení občanů, k rozšiřování vědomostí nebo dokonce k upevňování mravnosti, ale naopak snižuje intelektuální úroveň velké většiny diváků, protože se musí podbízet. Má specifický styl, stručně a s pomocí obrázků nebo kombinace obrázku a textu podává informace. Tyto informace ale musí být zábavné a zajímavé, takže televize vlastně nepodává pravdivý obraz světa.

Co je však horší, odnaučuje lidi spolupracovat – čtenář při četbě musí zapojit svoji fantazii, zatímco sledování televizních obrázků vede k pasivitě. Debaty, pokud se vůbec v televizi vedou, musí být stručné, bipolární, ano – ne, dobře – špatně, prosíme stručně. Takže televize podle Neila Postmana je nebezpečné zlo a nikterak nemůže nahradit média veřejné debaty. Můžete mě trochu korigovat?

J. Vodňanský: Jsou i jiné televizní modely, a ne všechny tak špatné, jak popisujete. Vzpomínám si třeba na televizní debaty Bernarda Pivota o literatuře ve francouzské televizi. To byly legendární programy, kde se literární kritici překřikovali, hádali se, střetávali. Opravdu se nedalo říct, že by program byl nějak simplifikovaný na ano nebo ne. Postman patrně vychází z modelu televize, jak ji zná ze své země, tedy ze Spojených států. To bych tedy namítl vůči tomu jednoznač-

nému modelu, že televizní pořady musí být simplifikované nebo naladěné na průměr inteligence diváků.

P. Frischmann: Chtěl bych se pana Postmana maličko zastat, protože on nekritizuje televizi jako médium. Podle mého názoru se spíše zaobírá tím, že technologie, kterou televize disponuje, má určitá omezení a je nerealistické od ní očekávat více, než je schopna poskytnout. Kombinace obrazového a zvukového sdělení má prostě svá specifika a on ve své knize dochází k paradoxnímu závěru, kterým mě bavil, ale také velmi inspiroval. Říká totiž, že na televizi nelze klást přemrštěné nároky právě v oblasti společenského diskurzu, nároky výchovné a vzdělávací. A pokračuje zcela otevřeně, že televize je paradoxně nejméně nebezpečná, produkuje-li plytkou, brakovou zábavu. Jakmile si však osobuje právo být důstojným médiem a místem společenského diskurzu, naráží na omezení, o kterých jsme mluvili.

V. Cepl: Já jsem donedávna věřil, že aspoň některé pořady a některé televize by přece jenom mohly národ povznášeti, vzdělávati a dokonce – skoro se to bojím říci – upevňovat hodnoty a pravidla lidského chování. Protože to je zapotřebí systematicky a opakovaně provádět. Každá společnost je ovládána určitým řádem, jež je třeba opakovaně komunikovat s co největším množstvím jednotlivců, protože jinak společnost nemůže koordinovaně existovat a spolupracovat. Je to dokonce největší hodnota, definiční znak každé civilizace.

Dosavadní cesty, kterými se šířila morálka a pravidla, se však prudce změnily: v minulosti měla tento monopol církev, dnes má na veřejnost ohromný vliv televize. Tak jsem snil o tom, že by přece jenom mohly být nějaké pořady, které by byly zábavné, ale také by něco přinášely a vybíraly podstatné informace a slo-

žitější myšlenky vyžadující pozornost a spolupráci posluchače, nikoliv banality, kuriozity, zajímavosti, fragmentované, kratičké dojmy a příběhy. Postmanova kniha mě přesvědčila, že vlastností televize je, že musí být zábavná. I veřejnoprávní televize jdou do soutěže s komerčními o sledovanost, která je ale jejich prokletí, protože tak jsou vytvářena snadno stravitelná, namaštěná sousta, která lehce kloužou do krku, a záplava nadbytečných banalit, nepodstatných rychlých informací. Vzniká pak společnost lidí, kteří se nedovedou soustředit, nedovedou poslouchat druhého, dodržovat pravidla debaty, poněvadž televizní debaty těmto pravidlům odnaučují.

Upadl jsem do totální skepse, pomozte mi se z ní dostat.

P. Frischmann: Já bych nebyl takový pesimista. Televizi je vytykáno, že provádí určitou dekontextualizaci. Podle mého názoru se však – doufejme – blýská na lepší časy, a to v podobě nových technologií. Když jsem viděl, jak může fungovat digitální televize, byl jsem nadšen. Během svých pobytů v Anglii jsem se setkal s možnostmi, jak se intelektuálně zapojovat do zpravodajství, jak si vyhledávat nové a nové informace. Domnívám se, že možnost aktivního vstupu diváka je spolu s koexistencí s jinými médii, zejména s internetem, v podobě například archivace odvysílaných pořadů na internetových stránkách, možnosti zpětného dohledání a obecně konfrontace, alfa a omegou toho, aby divák nebyl pouze pasivním příjemcem. Tyto technologické možnosti jsou něco zcela nového a tady bych viděl to blýskání na lepší časy v podobě znovunalezení ztraceného kontextu.

J. Vodňanský: Myslím, že výchovná intence dnes nemůže být v protikladu k zábavnosti. Budeme-li vycházet z konkrétní situace současné české televizní

nabídky, musela by výchovnost asi být implantována do vlny obliby domácích seriálů, které stále zajišťují vysokou sledovanost.

To se ukázalo už před několika lety a teď všechny televize, včetně veřejnoprávní, najely na příběhy. To odpovídá tomu, co si přečteme například v Ramonetově knize *Tyranie médií*, že televizní divák, možná svou podstatou voyeur, rád nahlíží do soukromí jiných lidí, ať už v naturalistické podobě reality show anebo v jejich simulacích v seriálových příbězích rodin či profesních skupin, které diváci léta věrně sledují ve stovkách dílů. Zde bych tedy viděl perspektivu, jak k divákům dostat to, o čem mluvil pan profesor, tedy výchovnou intenci: bylo by to možné jedině tímto způsobem, vlastně mezi řádky.

V. Cepl: Třeba tu roli, kterou kdysi hrály pohádky – ukazovat, co je dobře a co je špatně, by dnes mohly zastat televizní seriály.

Co se týče interaktivního aspektu moderní televize, má i své nevýhody, vede totiž k ohromné jednostrannosti – divák si vybírá jenom to, co ho zajímá. Když ho zajímá jeden fotbalista, jedna hvězda, dokáže si o ní na internetu vyhledat všechny informace. Při předávání informací musí být někdo, kdo informace naviguje, vybírá, odlišuje podstatné od nepodstatného a tím zároveň své posluchače ovlivňuje. Každý učitel nejenom edukuje, ale i indoktrinuje... to je velké nebezpečí.

Na druhou stranu ale toto nebezpečí nemůže vést k tomu, že budeme technologicky perfektně skladovat mnoho banalit a bezvýznamných informací, mezi kterými se těžko hledají podstatné věci. To nám zase hraje od počítačů, protože ty nám v tom nepomůžou, nerozoznájí podstatné od nepodstatného.

P. Frischmann: Máte naprostou pravdu. Vyhledávání ale stejně nebudou provádět počítače. Tady se dostáváme k úplně jinému problému. Nemůžete obviňovat archiv z toho, že je debilní. Archiv je archivem, skladuje vše, to je jeho podstata. Myslím, že inteligentní uživatel má dostatečné nástroje, aby věděl, co vyhledat. A že tam na jednu kvalitní a relevantní informaci připadá tisíc nepodstatných, to je podle mého názoru pouze otázka technologie. Otázka, zda si můžeme dovolit ten volný prostor takto zneužívat. Ve světle všech těch výhod bych byl spíše zastáncem internetu.

V. Cepl: Mně jde o jiný typ informací. Ty, které by bylo možné nepřesně nazvat základní občanská výchova. Tahle oblast je u nás příšerně zanedbaná. Vysoce vzdělaní, graduovaní doktoři věd, třeba lékaři, dovedou mluvit o soustavě soudnictví téměř jako děti. Někteří naši vrcholní politici znají procesní pravidla jenom z četby amerických detektivek a jsou udiveni, že u nás to není zápas dvou stran, ale nudné zkoumání faktů. Všechny elementární informace by se měly nějakým způsobem dostat občanům do ucha.

J. Vodňanský a P. Frischman (zpívají):

Máme malou Bertu,
učíme ji flirtu,
aby měla jak se říká
strýčka pro pubertu...

J. Vodňanský: Ta píseň o sexuálním harassmentu mi připomněla konkrétní příklad toho, jak televize snad i může zvyšovat mravní nivó společnosti, ale zároveň často přehnaně poukazuje na nějaký jev a lavinovitě rozšíří jeho pojednávání mezi nejširší populací.

V roce 1991 jsem byl na spisovatelském stipendiu na Yaleově univerzitě. Právě tehdy propukla kampaň,

kteřá byla pojmenována jako sexuální harassment a projednávála se před kamerami všech televizních společností v přímých přenosech ze senátního výboru, který to vyšetřoval. Okamžitě se z toho stala událost – z toho, co existovalo patrně už za lovců mamutů, že občas nějaký lovec plácnul nějakou tu pravěkou věstonickou venuši na některém místě a ona neprotestovala. A najednou to přičiněním televize přerostlo v obrovskou kampaň, která mravní aspekt obrany žen proti sexuálnímu harassmentu přehnalá.

Pak už, jak víme, bylo pro muže rizikové třeba pochválit dámě obleček, pomoci jí do kabátku, otevřít jí dveře – nabralo to až takovéhle extrémy. A televize v tom sehrála zásadní roli. A když mluvíme o tom, že působí negativně nebo že zlehčuje problémy výchovy, tak podle mého názoru naopak za jistých okolností může poukázat na určitý jev, pojmenovat jisté stránky nějakého mravního zlovyku, jako byl ten do té doby neidentifikovaný sexuální harassment.

V. Cepl: To jsou tedy výhody a nevýhody televize z té lehčí stránky. Ale vy jste mi také vyprávěl o tom, že televizi lze velice snadno manipulovat veřejné mínění. Tím nemyslím vulgární, celkem nudný styl totalitní propagandy, který mimochodem můžeme sledovat v archivním dobovém zpravodajství před každými zprávami na ČT 24. Propaganda nás otravovala, teď ji však nahradila reklama, která je stejně bezduchá. Ale vy jste vyprávěl o případech, kdy se pravda totálně mění v nepravdu. A to je další, závažnější nebezpečí.

J. Vodňanský: Pravda v nepravdu... To je zase filozofická otázka, co to je pravda a co nepravda. Naši přeinformovanou společnost manipuluje televize do té míry, že už vlastně ovládá tok dějin. Je totiž na vrcholu toho, co bylo vždycky spojeno s medializací,

totiž toho jakoby minusového časového odstupů, že se medializovalo po události.

Třeba David namaloval korunovaci Napoleona císařem až poté, co k ní došlo. Ruský režisér Ejzenštejn natočil *Deset dnů, které otřáslý světem* značnou dobu po té události – průběh ruské revoluce pseudodokumentárně zpracoval téměř po 10 letech. Válečný deník z války zpracovával události s týdenním zpožděním.

Naproti tomu televize reálný čas události předbíhá. 17. listopadu 1989 byly zahraniční televizní štáby, včetně ABC News, tady už den předtím, před konkrétním průběhem 17. listopadu. Takže televize vlastně upozorňuje obyvatelstvo, že něco přijde. Já jsem to domyslel až do takových absurdních konsekvencí, že by se davové scény státních převratů mohly předtáčet a vysílat v televizním zpravodajství, aby lidé viděli, kam mají jít, kde už jsou ostatní. Tím se průběh takových akcí akceleruje. Třeba právě 17. listopadu jsme to zažili všichni a nepovažují to za nějaké absurdní výmysly. Tehdy se dosadil virtuální objekt policejní zvučle Martin Šmíd, kterého jako mrtvolu představoval důstojník StB Zifčák. Reálná mrtvola tam byla hrána v rámci mediální přípravy na totální změnu poměrů.

V. Cepl: To je velice znepokojující. A jsou zase různé stupně: může jít i jenom o prosté lajdáctví – objevují se třeba obrázky, které nepasují dobře k tomu, co hlasatel čte. Já se často vidím na obrazovce, jak zasedám v Ústavním soudu, ačkoliv tam už několik let nezasedám. Používají se nevhodné staré ilustrace, které ve výsledku oslabují danou zprávu.

Je-li třeba o někom negativní, zároveň ale nejasná zpráva, že je podezřelý z trestného činu, a jsou pro to jenom indicie, je možné tuto informaci podat takovými ilustracemi, že bych se toho člověka začal bát. Síla obrazu je velice intenzivní, pasivně je nejvíce vnímán

obrázek, jeden vydá za tisíce slov. Kultura psaného slova, v níž se myšlenky musely uspořádat do řady, aby mohly být napsány a výklad byl systematický, se změnila v rychlé blikání dojmů a toto působení citových aspektů je také velice zneužíváno. Víme, co to dělá s reklamou. Ale co to začíná dělat v poslední době s předvolebními boji? Zdá se, že sama podstata demokracie jako vlády většiny je ohrožena manipulací při volbách.

P. Frischmann: V této souvislosti není možné nezmínit geniální film *Vrtěti psem*. Doporučuji všem, kteří ho ještě neviděli. A pro ty, kteří se teprve chystají ho zhlédnout, bych chtěl připomenout, že byl natočen půl roku předtím, než vypukla aféra Clinton – Lewinská.

J. Vodňanský: Všechno už je předem zpracováno dle intuice umělců. Vzpomeňme si například na slavného amerického spisovatele Bradburyho a jeho *451 stupňů Fahrenheita*. Třeba ty postupně oběma směry průhledné interaktivní televizní stěny, které totálně zbavují soukromí a zároveň zajišťují naprostou interakci všech společenských struktur od nejvyšších podob do nejintimnějšího soukromí, které vlastně už neexistuje. Intuice básníků a obecně umělců předpovídá budoucnost.

V. Cepl: Uvádíte mě do ještě hlubší skepse, než s jakou jsem se s vámi sešel. Nemáte tam nějakou písničku na zlepšení nálady? Myslím, že tenhle pořad nenašel rozuzlení ani návod, jak postupovat, a je to jenom soubor našich obav a pochybností.

Posluchačům přeji šťastný nový rok a hodně racionálního výběru programů v televizi. Děkuji za pozornost, děkuji také za příspěvek a přeji dobrý večer.

J. Vodňanský a P. Frischman (zpívají):

Sviňte to svinstvo
sviňte to svinstvo
sviňte to svinstvo
z Bornea
sviňte to svinstvo
sviňte to svinstvo
tohle se přece nedělá...

Energetická bezpečnost v Evropě

24. 1. 2009

V. Cepl: Dobrý večer, vážení posluchači, dnes vítám ve studiu pana **Jana Macháčka**, komentátora časopisu *Respekt*. Tématem našeho rozhovoru bude energetická bezpečnost v Evropě.

Nedávno se na vašem blogu objevil velice zajímavý a zasvěcený článek *Rusové, Evropa a plynová válka*. Mohl byste našim posluchačům stručně říci, o co jde?

J. Macháček: Kdo v těchto dnech sleduje zprávy, samozřejmě dobře ví, o co jde. Totiž že do střední Evropy vůbec neteče plyn z Ruska a především skrz ukrajinské teritorium. Hodně se o tom mluví, jsou toho plné noviny a zprávy.

Já jsem se ale na to pokusil podívat trošku s odstupem. Protože přesto, že je v tomto případě spousta různých zákoutí a složitostí, jedná se podle mého soudu v této krizi především o to, jak bude ve finále interpretována, respektive jaká interpretace zvítězí.